

МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

Лункіна Т.І., Вельховацька К.О.

Миколаївський національний аграрний університет

У статті проаналізовано основні тенденції та сучасний стан ринку споживчих кредитів в Україні, проведено дослідження ризиків споживчого кредитування, досліджено практичні інструменти управління споживчими кредитами, проаналізовано існуючі методи зниження кредитного ризику при споживчому банківському кредитуванні.

Ключові слова: споживче кредитування, кредитний ризик, операційний ризик, ризики ліквідності, ринкові ризики, управління ризиками, методи управління ризиками.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні спостерігається бум банківського споживчого кредитування. У зв'язку з цим вітчизняні банки зіткнулись із проблемою неповернення населенням отриманих кредитів. Саме тому, застосування у банківських установах дієвих методів управління ризиками у світлі сучасних кризових явищ у фінансовій сфері є необхідним. Відсутність ефективних методів управління ризиками може в кінцевому результаті привести банк до виникнення значних проблем, адже кожний недооцінений банківський ризик перетворюється у ризик структурний та завдає збитки банку в цілому. Але повністю уникнути ризиків у банківській діяльності неможливо, саме тому мета процесу управління ризиками полягає не в повному їх уникненні, а в обмеженні та мінімізації їх впливу.

Тому, сьогодні надзвичайно важливим є дослідження і характеристика методів та інструментів управління банківським споживчим кредитуванням у вітчизняній та зарубіжній банківській практиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній і вітчизняній науковій літературі накопичено значний обсяг досліджень щодо розв'язання проблем управління ризиками споживчого кредитування. Питання, що стосуються методів управління ризиками споживчого кредитування та їх мінімізації висвітлюються в працях таких українських дослідників Н.А. Антіпової [1], В.Я. Вовк [2], І.С. Гуцала [3], О. Дзюблюка [4], А.О. Єпіфанова [5], В.Д. Лагутіна [6], І.В. Меркулової [7], І.В. Сала [8]. Дуже вагомий внесок у дослідження даного питання внесли зарубіжні вчені, а саме П.С. Роулз [9].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Логічна незавершеність вище розглянутих проблем зумовила необхідність систематизації теоретичних основ і практичних методів управління споживчими кредитами банків.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є комплексне дослідження ризиків споживчого кредитування та аналіз методів управління ними.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року № 1024 XII із змінами і доповненнями, внесеними Законом України від 22.09.2011 року №3795-VI під споживчим кредитом розуміють кошти, що надаються кредитором (банком чи іншою фінансовою установою) споживачеві на придбання продукції [10].

В Україні поняття «споживчий кредит» сприймається як «кошти на будь-що» – здебільшого без застави та поручителів, не для фінансування підприємницької діяльності, а для придбання будь-якого товару чи послуги. Таким чином банкопозичальник не уточнює цілі кредитування у фізичної особи, тобто кошти можуть бути витрачені на освіту, лікування, відпустку, ремонт чи купівлю житла, автомобіля або інших товарів як тривалого користування, так і першої необхідності.

За даними НБУ в 2013 році споживчі кредити становили 83% всіх нових позик. Найбільш інтенсивно в 2013 році розвивався сегмент споживчого беззаставного кредитування. За минулий рік значно збільшилася як кількість учасників цього ринку, так і кількість кредитних програм усередині кожного з них. За 2013 рік число банків, що пропонують позики готівкою з числа 50-ти лідерів за активами зросла з 25-ти до 32-х. При цьому кількість кредитних програм майже подвоїлася: зі 122-х пропозицій на початку року до кінця грудня 2013 року вона зросла до 222-х.

За офіційними даними Національного банку України з початку року обсяг споживчих кредитів збільшився на 8,8 млрд грн (7,1%) та за станом на 01.09.2013 р. цей показник досяг майже 134 млрд грн.

У докризовий період споживче кредитування розвивалося швидкими темпами. Темпи росту обсягів споживчих кредитів перевищували темпи росту реальної заробітної плати та доходів населення (табл. 1). Активізацію споживчого кредитування у даний період можна пояснити спрощенням процедури надання кредиту, входженням на український банківський ринок іноземних банків, що надало доступ до більш дешевих ресурсів, а також високою дохідністю таких кредитів у порівнянні з іншими кредитними продуктами.

Аналізуючи дані таблиці 3.3 варто зазначити, що темп росту споживчих кредитів з 2008 по 2014 роки мав нестабільний характер. Найбільшого значення він досяг у 2008 році і склав 173,7%, в 2010 році мав мінімальне значення – 73,68%. На 01.01.2014 році склав 109,44%, зменшившись на 64,26 в.п. Частка споживчих кредитів у кредитному портфелі в 2014 році склала 17,2%, зменшившись порівняно з 2008 роком на 9,63 в.п. Частка споживчих кредитів у ВВП за досліджуваний період постійно зменшується і лише в 2014 році збільшилась в порівнянні з попереднім роком майже на 1 в.п. та склала в 2014 році 9,4%, що на 6,56 в.п. менше, ніж у 2008 році.

В банківській справі ризиком є потенційна можливість отримання банком збитків або недоотримання запланованих доходів у результаті проведення певних фінансових операцій. Останнє може бути спричинено знеціненням кредитної заборгованості, що в свою чергу може відбуватися з двох причин: виконання зобов'язань боржником раніше встановленого строку; затримка у виконанні часткове або повне невиконання боржником своїх зобов'язань перед кредитором.

Ризик виникає у процесі здійснення операцій зі споживчого кредитування. Споживче кредитування як процес надання активів банку є багатограним комплексним явищем, що призводить до виникнення низки ризиків, що перебувають у кореляційній залежності, тому науковці виділяють комплексні ризики управління якими не може відбуватися шляхом врахування основного з них потребуючи на-

томість комплексного підходу до управління всіма ризиками, що притаманні окремому виду діяльності [11]. Ризики, що виникають у процесі споживчого кредитування, не обмежуються лише кредитним та операційним ризиками проте вплив інших ризиків на процес споживчого кредитування дозволяє віднести їх скоріше до факторів виникнення ризиків означених вище.

Існує безліч варіантів класифікації споживчого кредитування. Найпоширеніша виглядає так:

- кредитні ризики;
- ризики ліквідності;
- ринкові ризики;
- операційні ризики.

З метою здійснення банківського нагляду Національний банк виділив дев'ять категорій ризику, а саме: кредитний ризик, ризик ліквідності, ризик зміни процентної ставки, ринковий ризик, валютний ризик, операційно-технологічний ризик, ризик репутації, юридичний ризик та стратегічний ризик. Ці категорії не є взаємовиключними, адже будь-який продукт або послуга може наражати банк на декілька ризиків. Однак для зручності аналізу Національний банк виявляє та оцінює ці ризики окремо.

Споживче кредитування є одним із найдохідніших видів банківської діяльності, яке разом з тим містить у собі низку ризиків, головними серед яких є кредитний та операційний.

Операційний ризик – це ризик прямих або непрямих збитків у результаті невірної побудови бізнес-процесів неефективності процедур внутрішнього контролю технологічних збоїв, несанкціонованих дій чи зовнішнього впливу.

Кредитний ризик – імовірність, що дебітор не зможе здійснити відсоткові платежі або виплатити основну суму кредиту відповідно до умов, зазначених в кредитній угоді – є невід'ємною частиною банківської діяльності. Кредитний ризик означає, що платежі можуть бути затримані або взагалі не виплачені, що, у свою чергу, може привести до проблем у русі грошових коштів і несприятливо відбитися на ліквідності банку. Незважаючи на інновації в секторі фінансових послуг, кредитний ризик дотепер залишається основною причиною банківських проблем.

Кредитний ризик тісно пов'язаний з ризиком ліквідності. Залежно від того, як за терміновістю сформований кредитний портфель і яка структура пасивів, за рахунок яких сформований портфель, можна оцінити збалансованість зобов'язань і активів банків та оцінити ризик ліквідності, властивий банку й всій банківській системі в цілому. Ліквідність – це здатність фінансових активів оперативно перетворюватися в готівку. Керування ризиками

ліквідності передбачає співвіднесення структури зобов'язань і вимог банку за строками погашення. Ризик ліквідності виникає в тому випадку, якщо банк у певний момент часу не може виконати свої зобов'язання через недостатність коштів. Ця ситуація може виникнути через незбалансованість активів і пасивів за строками. Банку необхідно мати завжди деякий запас ліквідності на випадок несподіваних змін у балансі.

Ринковий ризик пов'язаний з коливаннями цін на чотирьох найважливіших економічних ринках: ринку боргових паперів, ринку акцій, валютних ринках і товарному ринку, тобто ринках, чутливих до зміни відсоткових ставок. Ринковий ризик – ризик виникнення у банківської установи фінансових втрат (збитків) внаслідок зміни ринкової вартості фінансових інструментів портфеля ЦП на продаж, а також курсів іноземних валют. Він відноситься до категорії спекулятивного ризику, що виражається в тім, що рух цін може привести до прибутку або збитку. Для керування ринковим ризиком банк формує відповідну політику, де прописує ціла та методи, спрямовані на захист капіталу від негативних впливів несприятливих змін цін.

Для оцінки ризику банківського споживчого кредитування застосовують спеціальні методики кредитного рейтингу. Для них характерна комплексність і порівнянність всіх факторів кредитного ризику. Набув поширення у багатьох банках країн метод, заснований на бальній оцінці позичальника. Критерії, згідно яких проводиться оцінка позичальника індивідуальні для кожного банку, базуються на його практичному досвіді і постійно переглядаються [12].

Англійські банки здійснюють оцінку потенційного ризику неплатежу по кредиту із використанням методик «PARSEL» і «CAMPARI» [13].

Згідно методики «PARSEL»: P (Person) – інформація про персону потенційного позичальника, його репутація; A (Amount) – обґрунтування суми затребуваного кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; S (Security) – оцінка забезпечення; E (Expediency) – доцільність кредиту; R (Remuneration) – винагорода банку (відсоткова ставка) за ризик надання кредиту.

Методика «CAMPARI» більш розширена в системі оцінки: C (Character) – репутація позичальника; A (Ability) – оцінка бізнесу позичальника; M (Means) – аналіз необхідності звертання за позикою; P (Purpose) – ціль кредиту; A (Amount) – обґрунтування мети кредиту; R (Repayment) – можливість погашення; I (Insurance) – спосіб страхування кредитного ризику.

Таблиця 1

Аналіз ринку споживчого кредитування України за період з 01.01.2008 по 01.01.2014 рр.

Найменування	01.01.2008	01.01.2009	01.01.2010	01.01.2011	01.01.2012	01.01.2013	01.01.2014
ВВП, млн. грн.	720731	948056	913345	1082569	1302079	1411238	1454931
Доходи населення, % до попереднього року	132,04	135,67	105,80	123,10	115,00	114,50	105,30
Номинальна середня заробітна плата, грн.	1351,14	1806,40	1906,00	2239,00	2633,00	3025,00	3265,0
Реальна середня заробітна плата, % до попереднього року	112,50	106,30	90,80	110,20	108,70	114,40	108,20
Темпи росту споживчих кредитів, %	173,70	161,77	73,68	89,66	102,64	99,06	109,44
Частка споживчих кредитів у кредитному портфелі, %	26,75	25,09	18,88	16,38	15,51	18,00	17,12
Частка споживчих кредитів у ВВП, %	15,96	19,63	15,01	11,36	9,69	8,86	9,40

Джерело: побудовано за даними [10]

Останнім часом в банках розроблюються методи оцінки якості потенційних позичальників за допомогою різного роду статистичних моделей. Їх мета полягає в розробці стандартних підходів для об'єктивної характеристики позичальників, знайти числові критерії для розділу майбутніх клієнтів на підставі наданих ними матеріалів на надійних і ненадійних, підтверджених ризику банкрутства та тих, для кого небезпека банкрутства малоімовірна.

Прикладом такої «класифікаційної моделі» може бути «модель Зета» (Zeta model), яка розроблена групою американських економістів та застосовується банками при кредитному аналізі [14].

Найбільш поширеним методом оцінки ризиків споживчого кредитування є скоринг. Скоринг – це математична модель у вигляді зваженої суми певних характеристик, за допомогою якої на основі минулого досвіду банк намагається з'ясувати ймовірність того, що конкретний позичальник не поверне вчасно кредит. Основний принцип про побудові скорингової системи є припущення, що майбутній клієнт комерційного банку буде вести себе так, як вже існуючий клієнт.

Метод скорингу дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит в присутності клієнта. При аналізі ділових позик також застосовуються різні прийоми кредитного скорингу – від найпростіших формул до складних математичних моделей.

До найпоширеніших видів скорингу відносять:

1) фродовий скоринг – система, спрямована на боротьбу з клієнтами комерційного банку, які не повертають кредит;

2) експертний скоринг – система, яка була побудована експертним шляхом для більш якісного оцінювання клієнтів до прийняття рішення;

3) поведінковий скоринг – система, розрахована на оцінювання подальшої поведінки вже існуючих клієнтів;

4) аплікативний скоринг – система, розрахована на оцінювання клієнтів під час заповнення анкети;

5) статистичний скоринг – скоринг, який можна побудувати лише за умов наявності значного масиву даних, з метою отримання прогнозів на майбутнє.

На жаль, у банківській системі України більша кількість перерахованих вище видів скорингу взагалі не використовується, оскільки банківський сектор нашої країни слабо розвинений порівняно з іншими передовими країнами.

Скорингова система має ряд переваг:

- зниження рівня неповернення кредитів;
- швидкість розгляду кредитних заявок;
- можливість ефективного управління кредитним портфелем;
- відсутність необхідності довготривалого процесу навчання персоналу.

У зв'язку із швидким ростом кредитного ринку України та ризиків, пов'язаних із споживчим кредитуванням, методика скорингу стає вкрай необхідною для українських банків.

Оскільки вітчизняні банки зіткнулись із проблемою неповернення населенням отриманих кредитів, то це підкреслює важливість розробки методик оцінки кредитоспроможності фізичних осіб і ризику банків при наданні споживчих кредитів. Тому комерційним банкам України необхідно приділити пильну увагу внутрішньобанківським процесам, скоринговим процедурам, які помітно спростять оцінку потенційного позичальника за умов споживчого кредитування, оскільки використання комерційними банками України системи скорингу в процесі споживчого кредитування дозволить удосконалити свою діяльність та покращити обслуговування клієнтів.

У практиці більшості американських банків для оцінки позичальника використовують «правило п'ятих сі»:

– 1С (customer's character – характер позичальника) – репутація позичальника, ступінь відповідальності, готовність і бажання сплатити борг;

– 2С (capacity to pay – фінансові можливості) – припускає ретельний аналіз доходів і витрат позичальника і перспективи їхнього розвитку в майбутньому;

– 3С (capital) – капітал, майно;

– 4С (collateral) – забезпечення позики, достатність, якість і ступінь реалізуваної застави у випадку непогашеної позички;

– 5С (current business conditions and goodwill – загальні економічні умови) – визначають діловий клімат у країні і впливають на становище банку і позичальника.

Перераховані критерії «сі» іноді доповнюють шостим критерієм – 6 С (control) – моніторинг законодавчих основ діяльності позичальника і відповідність його стандартам банку.

Ще один метод мінімізації ризиків банківського споживчого кредитування, який використовується банками країн та вимагає достовірної інформації про позичальника – це страхування. Страхуванням кредитних ризиків в основному займаються спеціалізовані страхові компанії. Прийняття банківського споживчого кредитування ризику головним чином пов'язане з формуванням бази даних про фінансовий стан потенційних клієнтів. Постачальниками такої інформації є банки.

В Україні необхідно створювати рейтингові агентства, тому що їхня діяльність буде сприяти зниженню кредитних ризиків банків і підвищенню надійності банківської системи України в цілому. На жаль, у даний час в Україні відсутня якісна статистична база даних по позичальниках, дотепер не діють кредитні бюро. Українські банки змушені спиратися на власні методики оцінки кредитного ризику, брати на себе всю вагу кредитного ризику. Найкращий варіант, і це найпоширеніша українська практика, кредитування юридичних осіб під заставу їхнього майна.

В Україні на сучасному етапі актуальним стає завдання інтеграції великої кількості методів управління ризиками банківського споживчого кредитування в єдину методологію контролю й обмеження ризиків на консолідованій основі щодо вітчизняних умов і у відповідності зі стандартами Базельського комітету.

Висновки і пропозиції. Незважаючи на те, що споживчі позики – найбільш дохідний кредитний продукт, багато банків змушені тимчасово призупинити його. Істотне підвищення ризиковості операцій пов'язане з нестабільністю в країні, дефіцитом ліквідності і погіршенням показників якості обслуговування існуючих кредитних портфельів.

Привабливість традиційно високоприбуткового споживчого сегмента кредитування для банків падає. В умовах тривалої девальвації, нестабільної ситуації на сході країни, відсутності політичної визначеності і помітної економічної рецесії (скорочення ВВП в 2014 році як мінімум на 5% порівняно з попереднім роком), споживчі позики перестали бути високоприбутковим бізнесом.

Щоб знизити ризики споживчого кредитування, банки повинні переглянути скорингові моделі оцінки платоспроможності, підвищуючи вимоги до позичальників та впроваджувати сучасні методи управління ризиками споживчого кредитування. Сьогодні потенційний позичальник може розраховувати на меншу суму кредиту і менший термін кредитування.

Список літератури:

1. Антіпова Н. А. Вдосконалення ефективності кредитної політики банку як однієї з передумов конкурентоспроможності економіки [Електронний ресурс] / Н. А. Антіпова. – Режим доступу : http://library.kpi.kharkov.ua/Vestnik/2010_8/stati/Antipova.pdf – Назва з екрану
2. Вовк В. Я. Кредитування і контроль [Текст]: Навч. посіб. / В. Я. Вовк, О. В. Хмеленко. – К.: Знання, 2008. – 463 с. – ISBN 978-966-346-402.
3. Гуцал І. С. Дієвість кредитного механізму в економіці України [Текст]: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.04.01 / І. С. Гуцал; Київ. нац. екон. ун-т. – Київ, 2004. – 31 с.
4. Дзюблюк О. Механізм забезпечення якості кредитного портфеля й управління кредитним ризиком банку в період кризових явищ в економіці [Електронний ресурс] / Журнал європейської економіки. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/jee/ua/2010_1/jee-1-ua/07Dz_ua.pdf – Назва з екрану
5. Спіфанов А. О. Операції комерційних банків [Текст]: Навчальний посібник / А. О. Спіфанов, Н. Г. Маслак, І. В. Сало – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 523 с. – ISBN 978-966-680-319-2.
6. Лагутін В. Д. Кредитування: Теорія і практика: навч. посіб. [Текст] / В. Д. Лагутін. – [4-те вид., стер.]. – К.: Знання, 2004. – 215 с.
7. Меркулова І. В. Деньги, кредит, банки: учебное пособие [Текст] / И. В. Меркулова, А. Ю. Лукьянова. – М.: КНО-РУС, 2010. – 352 с.
8. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку [Текст]: навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2007. – 14 с. – ISBN 978-966-680-312-5.
9. Роулз П. С. Банковский менеджмент / Пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1995. – 768 с.
10. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/control/uk/index>
11. Лаврушин О. И. Банковские риски: учебник / под ред. О. И. Лаврушина, Н. И. Валенцовой. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2013. – 296 с.
12. Денисенко М. П. Грошово-кредитна діяльність банків: Навч. посібник / М. П. Денисенко, В. Г. Кабанов, Л. М. Худолій та інш. – К.: Вид-во Європейського ун-ту, 2004. – 339 с.
13. Грачева М. Н. Особливості корпоративного управління в банках // Банківський огляд. – 2004. – № 9. – С. 43.
14. Бутенко О. Організація регулювання процесів споживчого кредитування у країнах Центральної та Східної Європи / О. Бутенко // Банківська справа. – 2008. – № 1. – С. 18-23.

Лункина Т.И., Вельховацька Е.А.

Николаевский национальный аграрный университет

МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ РИСКАМИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТОВАНИЯ

Аннотация

В статье проанализированы основные тенденции и современное состояние рынка потребительских кредитов в Украине, проведено исследование рисков потребительского кредитования, исследовано практические инструменты управления потребительским кредитом, проанализированы существующие методы снижения кредитного риска при потребительском банковском кредитовании.

Ключевые слова: потребительское кредитование, кредитный риск, операционный риск, риски ликвидности, рыночные риски, управление рисками, методы управления рисками.

Lunkina T.I., Velhovatska E.A.

Mykolayiv State Agrarian University

RISK MANAGEMENTR CONSUMER CREDIT

Summary

The article analyzes the major trends and current state consumer credit market in Ukraine, a study of consumer credit risk, investigated the practical tools of consumer loans, analyzed existing methods for reducing credit risk in the banking consumer credit.

Keywords: consumer loans, credit risk, operational risk, liquidity risk, market risk, risk management, risk management methods.